

2. Басилова Т. А. Воспитание и обучение детей дошкольного возраста со сложными и множественными нарушениями / Т. А. Басилова // Басилова Т. А. Специальная дошкольная педагогика. – М. : АСАДЕМА, 2001. – С. 256–299.
3. Выготский Л. С. Вопросы детской психологии / Л. С. Выготский. – СПб. : Союз, 1997. – С. 9–7.
4. Выготский Л. С. Проблемы развития психики / Л. С. Выготский. – М. : Педагогика, 1983. – 386 с.
5. Леонтьев А. А. Психология общения / А. А. Леонтьев. – М. : Смысл, 1999. – 459 с.
6. Лурия А. Р. Умственно отсталый ребенок / А. Р. Лурия. – М. : Изд. АПН РСФСР, 1960. – 203 с.
7. Психология : Словарь / ред. А. В. Петровский, М. Г. Ярошевский. – М. : Политиздат, 1990. – 494 с.
8. Смирнова Е. О. Влияние отношений между ребенком и взрослым и неэффективность обучения в дошкольном возрасте // Новые исследования в психологии. – 1990. – № 1.
9. Шипицына Л. М. «Необучаемый» ребенок в семье и обществе. Социализация детей с нарушением интеллекта / Л. М. Шипицына. – М. : Дидактика Плюс, 2002. – 274 с.

Грушко Ю. П.*

ЗГУРТУВАННЯ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ МЕТОДАМИ ТРЕНІНГОВОЇ РОБОТИ

У статті обґрунтовано необхідність та актуальність психолого-педагогічної роботи з обдарованими дітьми, висвітлено позитивні якості та особистісні труднощі цих дітей, описано способи та методи їх згуртування та поліпшення психологічного клімату в дитячому колективі. Матеріал може бути використаний психологами, соціальними педагогами, учителями, керівниками гуртків, які працюють з обдарованими дітьми, як у загальноосвітніх, так і в позашкільних навчальних закладах.

Дитяча обдарованість традиційно займає одне з провідних місць серед найбільш цікавих і загадкових явищ природи. Проблеми її діагностики і розвитку хвилюють педагогів та психологів протягом багатьох століть. Інтерес до неї в даний час дуже високий, що легко може бути пояснено громадськими потребами. Представник гуманістичної психології К. Роджерс вважав: «Якщо сучасне суспільство не буде мати людей, здатних реагувати на найменші зміни в суспільному розвитку, ми можемо загинути, і це буде та ціна, яку ми всі заплатимо за відсутність креативності» [4, с. 235].

Такі країни, як Японія, Південна Корея, Таїланд, Тайвань за останні десятиріччя зробили значний економічний ривок, хоча їх території та природні ресурси досить обмежені. Секрет полягає у вмілому та раціональному використанні інтелектуальних ресурсів. Глобальні соціально-економічні перетворення в нашому суспільстві виявили потребу в людях творчих, активних, які неординарно мислять, здатні нестандартно вирішувати поставлені завдання. Розбудова державності в Україні зумовила

* © Грушко Ю. П.

ПСИХОЛОГІЯ

нові тенденції щодо розвитку освіти – виникла вагома потреба суспільства у креативних, діяльних, обдарованих, інтелектуально й духовно розвинених громадянах. Центром нової концепції стала творча особистість, індивідуальна робота з обдарованими дітьми, які вирізняються насамперед високим інтелектом, креативністю та винахідливістю.

На сучасному етапі розбудови освіти, як загальної, так і позашкільної, можна спостерігати підвищений інтерес до проблем обдарованості: її виявлення, навчання та розвитку обдарованих дітей, підготовки педагогів до роботи з ними.

Обдарована особистість є великою цінністю суспільства. Отже, освіта обдарованих виступає об'єктивним гарантом його подальшого соціально-економічного й культурно-політичного розвитку. З першої третини ХХ століття освіта обдарованих дітей стає предметом спеціального наукового пошуку, коли вчені різних країн світу розглядають її як особливий і невід'ємний компонент розвитку освітнього простору загалом. В освітніх системах країн Європи, Америки й Азії розвиток і психологічний супровід обдарованих дітей визначають як реальний фактор прогресу суспільства з метою досягнення благополуччя громадян [3].

Обдаровані діти мають свої особливості в розвитку та побудові відносин з оточуючим світом, але не завжди ці особливості відіграють позитивну роль у процесі соціалізації дитини. Дуже часто в загальноосвітньому навчальному закладі обдарована дитина відчуває себе «білою вороною» серед інших, не такою, як усі, через що стикається з проблемами у спілкуванні з однолітками в колективі. У позашкільних навчальних закладах такі діти об'єднуються в гуртки за інтересами, але це зовсім не виключає проблем у спілкуванні та взаємодії, оскільки актуальною стає «боротьба за місце під сонцем», конкуренція, яка часто є причиною конфліктів у колективах. Відтак психологічна служба Херсонського Палацу дитячої та юнацької творчості у 2014-2015 н.р. визначила роботу зі згуртування обдарованих дітей у творчих колективах одним із пріоритетних напрямів своєї діяльності.

Метою даної статті стало висвітлення особливостей згуртування обдарованих дітей у творчих колективах за допомогою тренінгів, інтерактивних методів навчання.

Згуртування, як процес створення гарного психологічного клімату, має свої труднощі в будь-якому колективі, а тим паче у творчому. Це пояснюється особливостями світогляду та становлення особистості обдарованих дітей, які нібито нічим не відрізняються від інших, але все-таки дещо інакше сприймають світ.

Стосовно феномену обдарованості дитини існує дві протилежні точки зору. За соціальною концепцією (Дж. Локк, К. А. Гельвецій, В. П. Єфроїмсон) визнається, що більшість дітей від народження однаково наділені розумом, і різниця в рівні

ПСИХОЛОГІЯ

розвитку їхніх здібностей зумовлена різницею життєвих умов. Друга – теорія генетичної спадковості (Ф. Гальтон, Р. Стернберг), за якою обдарованість є вродженим, досить рідкісним явищем, що успадковується від батьків і навіть через покоління. Обидві теорії мають право на існування, якщо вважати, що потенційна обдарованість дитини щодо різних видів діяльності притаманна багатьом дітям, тоді як актуальну обдарованість демонструє лише незначна частина дітей. Будь-яка дитина може досягати особливих успіхів у широкому спектрі діяльності, оскільки її психічні можливості надзвичайно пластичні на різних етапах вікового розвитку. Таким чином, обдарованість у певній діяльності може виникати стихійно й далі розвиватись за сприятливих умов або затухати за несприятливих [1].

Перш ніж говорити про особливості згуртування обдарованих дітей, необхідно проаналізувати поняття, які лежать в основі визначення «обдарованість», а саме: біологічні передумови розвитку обдарованості, поняття «обдарована дитина», ознаки та особистісні труднощі обдарованих дітей. Головною біологічною передумовою розвитку обдарованості є задатки – вроджені анатомо-фізіологічні особливості нервової системи, мозку, органів чуттів і руху, що зумовлюють розвиток здібностей (до музики, малювання, математики, спорту тощо). На основі задатків розвиваються здібності – індивідуально-психологічні особливості людини, що виявляються в діяльності і є умовою успіху та передумовою обдарованості.

Обдарованість – це своєрідне поєднання здібностей високого рівня, а також інтересів та потреб, яке дозволяє виконувати певну діяльність на якісно високому рівні, відмінному від умовного «середнього рівня». Вищим рівнем розвитку здібностей є талант – поєднання високо розвинутих спеціальних здібностей, яке дає людині змогу створити такі продукти діяльності, що виділяються своєю новизною, досконалістю і мають високу суспільну значущість. Геніальність – найвища ступінь розвитку здібностей, яка дозволяє особистості досягти таких результатів творчої діяльності, що мають важливе значення в житті суспільства, у розвитку культури, створюють нові напрями в науці, мистецтві, техніці [3].

Обдарована дитина – це дитина, яка виділяється яскравими, очевидними, іноді видатними досягненнями (або має внутрішні передумови для таких досягнень) у тому чи іншому виді діяльності [2].

Обдарованих дітей характеризують певні ознаки:

- відмінна пам'ять,
- яскрава уява,
- прагнення до активного дослідження навколишнього світу,
- успіх у багатьох починаннях,
- позитивна установка на творче виконання завдань,
- наполегливість у своїх діях, нерідко наближена до само-

впевненості,

- величезна допитливість.

Щоб краще розуміти природу стосунків обдарованих дітей з оточуючими, маємо розглянути основні труднощі їхнього особистісного розвитку. При вивченні проблеми адаптації обдарованих дітей Лета Холлінгуорт визначила такі:

- Нонконформізм. Обдаровані діти, відкидаючи стандартні вимоги, схильні, таким чином, до нонконформізму, особливо коли ці стандарти йдуть врозріз з їхніми інтересами або здаються безглуздими.

- Невідповідність інтересів – обдарованим дітям подобаються складні ігри і нецікаві ті, якими захоплюються їхні ровесники, як наслідок – дитина опиняється в ізоляції.

- Неприязнь до школи. Таке ставлення часто від того, що навчальна програма нудна і нецікава для обдарованої дитини. Порушення в поведінці можуть з'явитися тому, що навчальний план не відповідає їхнім здібностям.

- Заглиблення у філософські проблеми – обдаровані діти частіше ніж інші замислюються над такими явищами, як смерть, потойбічне життя, релігійні вірування та ін.

- Невідповідність між фізичним, інтелектуальним та соціальним розвитком – обдаровані діти частіше віддають перевагу спілкуванню з дітьми старшого віку, через це їм важко бути лідерами, бо вони поступаються фізичним розвитком. Як наслідок, ці діти часто переживають внутрішньоособистісний конфлікт.

Цей список був продовжений іншими дослідженнями. Вивчаючи причини вразливості обдарованих дітей, Дж. Уїтмор (1980) визначив наступні фактори:

- Прагнення до досконалості (перфекціонізм) – характерна для обдарованих дітей внутрішня потреба досконалості. Вони не заспокоюються, не досягаючи свого рівня. Властивість ця проявляється дуже рано.

- Відчуття невдоволення собою. Обдаровані діти, які щойно починають свій творчий шлях, дуже критично ставляться до власних досягнень, часто незадоволені досягнутим. Звідси – відчуття власної неспроможності та низька самооцінка.

- Нереалістичні цілі. Часто діти ставлять перед собою завищені цілі. Не маючи інколи можливості їх досягнення, переживають негативні емоції. Водночас, потяг до найважчого та неможливого і є рушійною силою, яка приводить до високих результатів.

- Надмірна вразливість. Оскільки обдаровані діти більш сприйнятливі до сенсорних стимулів і краще розуміють відношення і зв'язки, вони схильні до критичного ставлення не тільки до себе, але й до оточуючих, вони дуже вразливі, щиро сприймають різкі слова як прояв неприйняття себе оточуючими.

- Потреба в увазі. Через свою природну цікавість та потяг

ПСИХОЛОГІЯ

до пізнання обдаровані діти часто монополізують увагу педагогів, батьків та інших дорослих. Однолітків та членів дитячого колективу це може дратувати, через що є великий ризик виникнення конфліктів.

– Нетерпимість. Обдаровані діти часом погано ставляться до тих дітей, що стоять нижче за них в інтелектуальному розвитку, в оволодінні гуртковою діяльністю; нетерплячі, коли інші чогось не розуміють тощо.

– Загострене почуття справедливості. Обдаровані діти випереджають однолітків у моральному розвитку, активно прагнуть добра, справедливості, правди, через що в багатьох випадках стають ініціаторами міжособистісних суперечок та конфліктів у колективі.

Такі дослідники, як Ю. З. Гільбух, О. І. Кульчицька, А. М. Матюшкін, В. О. Моляко, вказують на високу чутливість обдарованих дітей до нових ситуацій. Обдаровані діти мають високий рівень емоційності та прояви лідерських якостей, унаслідок чого втрачаються партнерські стосунки в групі, що, у свою чергу, знижує їх рівень взаємодії. Важливо звернути увагу на те, що через високі інтелектуальні здібності та яскраво виражений творчий потенціал обдаровані діти створюють колективи з низьким рівнем згуртованості, що суттєво погіршує розвиток у них комунікативних здібностей та знижує рівень довіри до оточуючих. У результаті, можемо спостерігати погіршення процесу соціалізації таких дітей та їх здатності до продуктивної праці у творчому колективі.

Дитячий творчий колектив – це група дітей, яка взаємодіє на основі творчої діяльності певного напрямку в закладах освіти, як загальних, так і позашкільних, має певний ступінь згуртованості й соціальної зрілості, володіє неповторною соціальною психікою.

Згуртованість творчого колективу – це поняття, що розкриває особливості міжособистісних відносин в колективі, єдність ціннісних орієнтацій, єдність цілей і мотивів в межах спільної творчої діяльності, дружні контакти під час роботи і після неї, співпрацю і взаємодопомогу, які формують хороший соціально-психологічний клімат. Згуртованість колективу також можна розглядати як процес формування особливого типу зв'язків у ньому, що дозволяють зовнішньо задану структуру перетворити на психологічну спільноту, системний психологічний організм, який живе за своїми законами.

Проблема групової згуртованості вивчалася багатьма вченими. Дж. Морено розглядав згуртованість з точки зору соціометричного дослідження малих груп і пов'язував її з таким рівнем розвитку міжособистісних відносин, який характеризується високим відсотком виборів на основі взаємних симпатій [5]. Інший підхід до визначення згуртованості в рамках когнітивістської концепції запропонував Л. Фестінгер, який визначив згуртованість як результат всіх сил (привабливість

ПСИХОЛОГІЯ

групи для індивіда), що діють на членів групи з метою утримати їх у ній.

Д. Картрайт розробив теоретичну модель згуртованості, згідно з якою, існує чотири основних детермінанти згуртованості:

- якою мірою сама група (її цілі, перспективи, положення в організації, престижність членства в ній та ін.) має властивості, що спонукають людей брати участь у її діяльності;
- як кожен окремий член групи оцінює наслідки свого членства в цій групі (позитивно, негативно і якою мірою);
- як люди оцінюють своє членство в цій групі порівняно з досвідом участі в діяльності інших груп.

Існує також багато експериментальних робіт з виявлення групової згуртованості, серед яких вагомими можна назвати дослідження А. Бейвеласа, де особливе значення надається характеру групових цілей, від реалізації яких залежить згуртованість групи; роботи Дж. Стайнера, який розробив класифікацію задач, однією з яких є співробітництво членів групи в чистому вигляді, котре відбувається за умови, що всі члени групи рівною мірою поділяють загальний успіх і загальну поразку, всі члени групи в інтересах кожного досягають загальної цілі [6].

Отже, визначальним у вивченні колективів зарубіжними вченими було те, якою мірою учасники розглядають цю групу як можливість задоволення власних потреб і цілей.

Дослідники виокремлюють певні стадії розвитку згуртованості у творчому колективі. На першій стадії згуртованості практично немає, члени колективу незнайомі або щойно познайомилися один з одним. Відсутність згуртованості відбивається в тому, що в колективі практично немає міжособистісного спілкування, завдання перед гуртком ставляться ззовні і також ззовні контролюється їх виконання, не виникає відчуття «ми». На цій стадії у творчому колективі при виникненні якихось труднощів вихованці звертаються за допомогою не один до одного, а до педагога. Наприклад, якщо дитина забула олівці, фарби чи будь-який інший матеріал для творчої праці, вона повідомляє про це педагогу, а він вже просить допомогти когось із гуртківців.

На наступній стадії у творчому колективі з'являються підгрупи, зав'язуються неформальні відносини між окремими вихованцями. На цьому етапі формується згуртованість, але вона не поширюється на колектив у цілому, а лише на окремі його угруповання: пари, трійки. Такі підгрупи часто зумовлені місцем проживання (діти до закладу й додому добираються разом), спільними інтересами, віком та статтю. На цій стадії з'являється відчуття «ми», що включає в себе лише сформовані пари і трійки.

На третій стадії в гуртку актуалізується боротьба за лідерство. З'являються норми спілкування, члени колективу само-

ПСИХОЛОГІЯ

Стійно вирішують труднощі, що виникають. Розвиток колективу на цьому етапі може бути драматичним, якщо не один, а декілька лідерів претендують на владу. У цьому разі колектив може розколотися на «групи підтримки» лідерів, між ними найчастіше виникає конфлікт. Але навіть якщо лідер один, ще не вся група об'єднується навколо нього. Відчуття «ми» включає в себе не лише найближчих друзів, а й окремі угруповання.

І, нарешті, на четвертій стадії розвитку групи відзначається найвища згуртованість, яка проявляється у взаємодопомозі, високій привабливості групи для її членів, розвиненою неформальною структурою. Гурток виступає як єдине ціле. Діти, кажучи «ми», включають у це поняття весь колектив, а не окрему підгрупу.

Досягнення групової згуртованості зумовлюють такі чинники:

- рівень емоційної привабливості, взаємної симпатії в міжособистісних стосунках; чим більше індивідів подобається один одному, тим вищою є згуртованість у гуртку;

- ступінь привабливості колективу для дітей, особливості групових цілей; чим більше вихованців задоволені своїм перебуванням у творчому колективі, тим вища його згуртованість;

- спосіб взаємодії і провідний соціальний мотив, тобто мотиваційна сфера згуртованості дітей; домінуючий спосіб взаємодії;

- особливості та характеристики, які засвідчують подібність індивідів між собою; найголовнішим аспектом щодо цього є ціннісний (близькість поглядів, ціннісних орієнтацій членів творчого колективу);

- спосіб прийняття рішення, стиль керівництва; колегіальний стиль керівництва, який відкриває простір для участі індивідів у розв'язанні проблем, виробленні групового рішення, є найефективнішим, хоча за певних обставин ефективними можуть бути й інші стилі керівництва.

Формуванню згуртованої групи сприяє наявність у її членів таких якостей, як: уміння слухати, співчувати; готовність допомагати іншим; уміння знайти загальну точку зору, загальні цінності та інтереси; чіткість і ясність позицій; прагнення уникнути конфліктів; відкритість, гнучкість [7].

Проте, перешкоджають формуванню згуртованої групи: бажання доминувати чи постійно вступати в суперечку; безапеляційні заяви; оцінка ідей інших як поганих або неправильних; звичка бути завжди правим; потреба бути переможцем, брати верх; байдужість, апатія, нудьга.

У ході аналізу теоретичних джерел щодо проблеми згуртованості обдарованих дітей, нами було з'ясовано, що це питання було вивчено недостатньо, а вплив тренінгових методів у даному питанні не вивчався зовсім. Таким чином, для покращення психологічного клімату та розвитку згуртованості в колективах

ПСИХОЛОГІЯ

нашого закладу нами було прийнято рішення оптимізувати модель роботи з обдарованими дітьми в цьому напрямі, використовуючи різні інтерактивні методи, зокрема тренінги, що мають на меті підвищити рівень міжособистісної взаємодії дітей, при цьому не ставлячи перед ними чітких меж і дозволяючи проявляти власну творчість.

Так, на початку навчального року у Херсонському Палаці дитячої та юнацької творчості в гуртках різних напрямів (декоративно-ужиткового, образотворчого, хореографічного, вокального та інструментального) було проведено ряд тренінгових занять, спрямованих на розвиток згуртованості в колективах, а саме на формування у дітей таких якостей, навичок та вмінь, як:

- доброзичливість, інтерес і вміння будувати довірливі відносини, емоційно співпереживати один одному;
 - співпрацювати і діяти спільно;
 - погоджувати свої дії з іншими і спільно вирішувати поставлені завдання;
 - вирішувати конфліктні ситуації.
- Проведені заняття були спрямовані на виконання завдань:
- формувати сприятливий психологічний клімат у гуртку;
 - розвивати вміння працювати в команді;
 - сприяти розвитку комунікативних здібностей усіх учасників колективу;
 - сприяти усвідомленню кожним учасником своєї ролі, функцій у групі.

Тренінгові заняття у всіх колективах проводилися в декілька етапів:

1. Знайомство вихованців між собою, сприяння їхній взаємодії, пізнання особистісних якостей один одного, залучення до співпраці.

2. Розвиток довірливих стосунків у гуртку, підвищення рівня емпатії та згуртованості колективу.

3. Оволодіння навичками відчувати настрої один одного та сприяння позитивному ставленню гуртківців один до одного.

4. Навчання вихованців толерантності та вмінню виходити зі складних ситуацій, не втрачаючи власної гідності та не пригнічуючи опонента.

5. Згуртування колективу через використання та врахування вмінь, навичок, потреб та індивідуальних якостей кожного з учасників.

Як приклад, хочеться привести ті вправи на згуртування колективу, які викликали особливе захоплення і виконувалися найбільш активно:

1. *Вправа «Квадрат»* (5–10 хв.) Мета: відчути кожного учасника групи. Хід вправи: Весь колектив необхідно вишикувати в коло, учасники закривають очі. Далі, не розплющуючи очей, учасники мають перешикуватися у квадрат. Часто діти

ПСИХОЛОГІЯ

починають активно обговорювати завдання, пропонуючи свої стратегії, згодом виявляється організатор процесу, який фактично всіх розставляє. Після того, як квадрат побудований, діти з досі заплющеними очима, ведучий має запитати, чи всі впевнені, що вони стоять у квадраті? Зазвичай є кілька людей, які не впевнені. Квадрат дійсно повинен бути рівним. І тільки після того, як абсолютно всі погодяться, що стоять саме в квадраті, учасникам дозволяється відкрити очі, проаналізувати процес. Таким чином можна шикуватися в інші фігури. Під час вправ учасники переживають сильні емоції і роблять масу висновків, тому після кожного етапу можна влаштовувати невелике обговорення.

2. *Вправа «Привітання»* (2–3 хв.) Ведучий пропонує всім учасникам привітатися за руку, але особливим чином. Вітатися потрібно двома руками з двома учасниками одночасно, при цьому відпустити одну руку можна тільки, коли знайдеш того, хто теж готовий привітатися, тобто руки не повинні залишатися без діла більше секунди. Завдання – привітатися таким чином з усіма учасниками групи. Під час виконання вправи має зберігатися тиша.

3. *Вправа «Пазли»* (5–7 хв.) Група об'єднується довільно в команди по 5 учасників, і кожному члену команди видається один «пазл». (Ведучий заздалегідь розрізає аркуш паперу з яскравим малюнком на частини – «пазли»). Завдання команди – зібрати малюнок, якомога швидше.

4. *Вправа «Купини»* (10–15 хв.) Кожному учаснику видається листок паперу А4. Усі збираються в одному кінці кімнати, і ведучий пояснює, що попереду – *болото*, листки – це *купини*, всі учасники – *жаби*, а ведучі – *крокодили*. Завдання групи – не втративши жодної жаби, дістатися до протилежного кінця кімнати. Наступати можна тільки на купини. Крокодили можуть топити (забирати) залишені без нагляду купини. Наступати можна тільки на купини. Якщо жаба оступилася, чи не всі жаби змогли перебратися на інший берег, тому що не залишилося купин, то виграли крокодили, і гра починається спочатку.

5. *Вправа «Дім»* (10 хв.) Ведучий пропонує учасникам об'єднатися у 2 команди, кожна з команд повинна стати повноцінним «домом». Кожен учасник повинен обрати, чим він буде в цьому будинку – дверима, стіною, шпалерами або предметом меблів, квіткою чи телевізором. Учасники можуть спілкуватися між собою, але мають пам'ятати, що вони повинні бути повноцінним і функціональним будинком.

Після проведення запланованих тренінгових занять, усі керівники гуртків, у яких ці заняття проводилися, відмічали покращення психологічного клімату та згуртованості в колективі.

Отже, можемо стверджувати, що проблема згуртованості обдарованих дітей у творчому колективі дійсно має суттєве значення, оскільки для цих дітей характерне більш чуттєве сприйняття оточуючого світу, друзів і партнерів, вони більш

вразливі і мають загострене почуття справедливості. Аналіз проведеної роботи дозволяє стверджувати, що тренінгові заняття позитивно впливають на розвиток згуртованості та покращення психологічного клімату у творчих колективах обдарованих дітей.

Література:

1. Анджейчак А. Психолого-педагогічні умови формування творчої особистості дитини в освітньо-виховних закладах // Обдарована дитина. – 2000. – № 5. – С. 8–13.
2. Барішполь С. В. Посібник практичного психолога: психодіагностика, тестування, розробка уроків психологічного розвитку / С. В. Барішполь. – Х. : Основа, 2009. – 262 с.
3. Буряк С. Обдаровані діти // Здібності. Обдарованості. Таланти. Бібліотека «Шкільний світ» – К. : 2009. – С. 5.
4. Роджерс К. О становлении личностью: психотерапия глазами психотерапевта / Роджерс К. / пер. М. М. Исениной, под редакцией д.п.н. Е. И. Исениной. – М : Прогресс, 1994. – 322 с.
5. Морено Я. Л. Социометрия: Экспериментальный метод и наука об обществе / пер. с англ. – М. : Академический проект, 2001. – 384 с.
6. Чернишова Д. Організація роботи з обдарованими учнями // Обдарована дитина. – 2001. – № 7. – С. 4–7.
7. Щорс В. В. Развитие обдарованой дитини / В. В. Щорс // Позашкільна освіта (Осн.). – 2012. – № 11. – С. 7–14.

Желябова Т. С.*

ВЗАЄМОДІЯ СУСПІЛЬНИХ ІНСТИТУТІВ У ПІДТРИМЦІ СІМЕЙ У КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ

У цій статті описано взаємодію суспільних інститутів щодо соціального захисту сімей у кризових ситуаціях, наведено перелік нормативних документів, що регулюють цю діяльність.

Більше року Україна переживає складну соціально-політичну ситуацію. Продовжуються бойові дії в Донецькій і Луганській областях, не зменшується потік біженців з окупованих територій. Досвід країн, які перебували в конфліктних ситуаціях, показує, що значне зростання насильства в протистояннях призводить до збільшення випадків домашнього насильства, насильства стосовно жінок і дітей, підвищення рівня правопорушень в молодіжному середовищі, як у період розгортання самого конфлікту, так і після його завершення. Особливо вразливою групою вважаються жінки та діти із соціально незахищених категорій, сім'ї, члени яких загинули або були поранені в ході трагічних подій, зокрема, вдови, які залишилися єдиними годувальниками родин, сім'ї військовослужбовців, які стають внутрішніми мігрантами. Надзвичайної уваги потребують діти, у яких загинули рідні та близькі, друзі і знайомі. З метою попередження або мінімізації негативних наслідків конфліктних подій важливо формувати у дітей, батьків та педагогічних

* Желябова Т. С.